

לו. **ביום** ההוא * הלך המלך לקלישטרויש * אשר בעיר ונתקבצו שם כל אנשי העיר, גוים ויהודים. והיו שם ההגמון וכל הגלחים וחכמי הצעירים * והדורשים *, וקם

אותו האיש לדבר.

לו. **אמרתי** לאדוננו המלך: אדוני, שמעני, ויאמר לי: ידבר הוא תחילה כי הוא התובע.

לח. **אמרתי**: הניחוני לברר דעתי בענין המשיח, ואז יוכל * להשיב על ברור.

לט. **קמתי** ואומר: שמעו עמים כלם⁴⁵. פראי פול שאלני אם כבר בא המשיח שדברו בו הנביאים, ואמרתי שלא בא. והביא ספר אגדה שאמר בו כי ביום שחרב בית המקדש בו ביום נולד. ואמרתי אני שאיני מאמין בזה, אלא הוא ראה לדברי. ועתה אני אפרש לכם למה אמרתי שאיני מאמין בזה. (דעו כי) אנחנו יש לנו שלשה מינין של ספרים, האחד הוא הבב"ליה, וכולנו מאמינים בו אמונה שלמה. והשני הוא נקרא תלמוד, והוא פירוש למצות התורה, כי בתורה יש תרי"ג מצות ואין בה אחת שלא נתפרשה בתלמוד, ואנחנו מאמינים בו בפירוש המצות. עוד יש לנו ספר שלישי הנקרא מדרש, רוצה לומר שרמ"וניש *. כמו שאם יעמוד ההגמון ויעשה שרמון (אחד), ואחד מן השומעין היה טוב בעיניו וכתבו. וזה הספר מי שיאמין בו טוב, ומי שלא יאמין בו לא יזיק. ויש לנו חכמים שכתבו⁴⁶ שהמשיח לא יולד עד עת קרוב לזמן הקץ שיבא להוציאנו מן הגלות. על כן איני מאמין בזה הספר במה שאמר שנולד מיום החרב. ועוד אנו קורין אותו * ספר הגדה, רוצה לומר ראסיונאמינטו *, רוצה לומר שאינן אלא דברים שאדם מגיד לחבירו *. אבל אני מקבל אותה הגדה כפשוטה כמו שאתם חפצים בה, מפני שהיא ראה מפורשת שאין

45 מ"כיסא כב, כה: מיכה א, ב. 46 לא נתברר לי היכו.

כלל, בראותו את עצמו נלחץ למען הצלת כל הדת, לעקור במקצת ולבטלם למען קיום כל הגוף", עד כאן לשונו. והנה על עצם הדבר — מה היה בלב הרמב"ן כאשר אמר דברים הללו — אין לנו להתווכח, כי רק ה' יראה ללבב. ברם לפי דעתי רחוק מאד לאמר שהרמב"ן מצא את עצמו „נלחץ למען הצלת כל הדת, לעקור במקצת...". הלא גם ר' אברהם בן הרמב"ם במאמרו על אודות דרשות חז"ל (החלק הרביעי) כתב כמו כן: „ולא יעלה על דעתך שכל דרש בפסוק מן הפסוקים כאשר יאמין מי שלא הגיע לדעת אמיתית, שאומרים שזה הקבלה בידם כאשר הוא בעיקר התורה והקבלות, אין הדבר כן. אך דע כי פירוש לפסוקים שאינם תלויים בעיקר מעיקרי הדת ולא בדין מדיני התורה שאינם קבלה בידם, אבל יש מהם לפי הכרעת הדעת, ויש מהם דברים הנאים ומתקבלים וכו'". ובאמת יש לדברי הרמב"ן ור' אברהם בן הרמב"ם על מה שיסמוכו. ועיין ב„שלטי הגבורים" מסביב לר"ף למסכת ע"ז פ"א (על המשנה: אין מוכרין להן במחומר לקרקע) שמביא בשם הרי"ף על הא דאיתא בירושלמי נזיר ז, ב: „וכי המדרשות אמנה הם דרוש וקבל שכו", והעיר: „הא לך הדבר מבואר שלא אמרו חכמים המדרשים על דרך אמונה ועיקר אלא להרבות

ויכוח היום הראשון. **ביום** ההוא. היינו ביום השני, שבו החל החלק השני של הויכוח. לקלישטרויש. היינו ל־Cloister, בית תפלה שלשה. הצעירים. נזירים מינורייטים, פרנציסקנים. והדורשים. הנואמים. ואז יוכל. ואז אוכל להשיב אח"כ על יתר דבריו בבירור (א). שרמ"וניש. Sermons, דרשות. אותו. היינו ספר המדרש. ראסיונאמינטו. המלה הזאת היא משובשת בכ"מ, ונ"ל שהיא: Razionamiento, כמו בלשון איטלקי (ש). והוא סיפור דברים. שאדם מגיד לחבירו. בספר „שביל הזהב" להרב מרדכי עליאסבערג (עמ' כז) מעיר על דברי הרמב"ן שלפנינו, וזה לשונו: „ברור הדבר שאלו הדברים שאמרן הרמב"ן בפיו בטלן בלבו, ודעת אחרת היתה עמדו בזה לפרשם או על פי פירושי האברבנאל או בדרכים אחרים, או אולי גם על פי דרך הסוד. גם זה ברור שאלו הדברים נתנו מקום לקלי הדעת לבלי להאמין לכל דברי ההגדה והמדרשים, כאשר ראתה עינינו בדורות האחרונים, שהמתפרצים תלו את עצמם ביתר גדול הלזה, לשום לאל כמה דברים גדולים ונכבדים באומה ולומר עליהם שהם רק דברי הגדה שלא נתחייבו להאמין בהם, וגם הרמב"ן ודאי ראה זה בחכמתו, ובכל זה לא חש לכל זה

ישו שלכם משיח כאשר אמרתי לכם, שהוא לא נולד באותו היום. אבל כבר עבר כל ענייננו * מזמן מרובה. ואתה אדוננו המלך שאלת והקשית לי יפה מהם, שאין במנהג האדם לחיות אלף שנה. ועכשיו אברר לך תשובה לשאלתך. הנה אדם הראשון חיה אלף שנה פחות ע' שנה⁴⁷. (והנה מפורש בכתוב כי בעונו מת⁴⁸, ואלו לא חטא חיה) יותר ויותר או לעולם *. והגוים והיהודים כולנו מודים שחטאו וענשו של אדם הראשון יתבטל לימות המשיח *. אם כן (אחר שיבא המשיח יהיה בטל מכלנו, אבל במשיח עצמו בטל הוא לגמרי, אם כן) ראוי הוא המשיח לחיות אלף ואלפים (שנה) או לעולם *. וכן המזמור אומר חיים שאל ממך וגו'⁴⁹, וזה מבואר.

מ. עוד שאלת אדוננו המלך, אנה הוא עומד, מפורש הוא בכתוב, כי אדם הראשון מעמדו היה בגן עדן שבארץ *, ובחטאו נאמר וישלחוהו ה' אלהים מגן עדן⁵⁰. אם כן זה שהוא פטור מענשו של אדם עומד שם בגן עדן *, וכן אמרו חכמים בספר ההגדות שהזכרתי.

מא. אמר המלך והלא אמרתם באותה הגדה כי הוא ברומה.

מב. אמרתי לו: לא (אמרתי שמעמדו ברומה) אלא שנראה ברומה אי זה יום, כי הגיד אליהו לאותו חכם * שימצאנו שם באותו היום, ונראה שם, והיה ראותו שם מפני טעם מוזכר בהגדות, ואיני רוצה להגידו בפני עמים רבים כאלה. והיה הענין שלא

47 בראשית ה, ה. 48 שם ב, יז, ג, יט. 49 תהלים כא, ה: חיים "שאל ממך נתתה לו אורד ימים עולם ועד. 50 בראשית ג, כג.

כב). אם כן הרי המדרש הזה ראייה ניצחת שאין ישו משיח. או לעולם. והאריך רבינו בשתי שיטות אלו בביאורו לבראשית ב, יז, ע"ש. יתבטל לימות המשיח. נ"ל מקורו בשמות רבה ל, ב: "וכיון שחטא אדם וחווה הסר הקב"ה כל תולדות שבמקרא, וכיון שעמד פרץ נעשה תולדות שלו מלא, שהמשיח עומד הימנו ובימיו הקב"ה מבליע המות". הרי שחטאו וענשו של אדם הראשון יתבטלו לימות המשיח. או לעולם. והר"ר מרגליות במהדורתו מעיר כאן מפירוש המשניות להרמב"ם סנהדרין פ' חלק שכתב: "והמשיח ימות וימלוך בנו תחתיו ובנו בנו וכבר ביאר הנביא את מיתתו וכו'" ועיין להלן אות עב. בגן עדן שבארץ. וכן כתב בביאורו לבראשית ג, כב: "ודע והאמן כי גן עדן בארץ", והאריך בזה בשער הגמול. ובכך יוסבר לנו משום מה נקט רבינו לשון "והאמן", שכוונתו בו, כי אם נקבל את האגדה כפשוטה, שהמשיח נולד ביום החורבן, בהכרח שיהא נמצא באיזה מקום כאן בארץ, דהיינו בגן עדן, א"כ עלינו להאמין שהגן עדן הוא בארץ. נמצא שיש באמונה זו חיזוק נגד המינים שמונין את ישראל: איפה הוא עתה המשיח. עומד שם בגן עדן. נ"ל מקורו בזהר (ויקהל ריב, א): בגנתא דעדן אית היכלא חדא דאקרי היכלא דבני מרעין, כדון משיח עאל בההוא היכלא וקארי לכל מרעין וכל כאבין כל יסוריהון דישראל דיייתין עליה, וכלהו אתיין עליה. לאותו חכם. רבי יהושע בן לוי

טעמא למקרא ולדרשו בכל פנים אולי יש בהם רמז. — ברם עיינתי בירושלמי שם ומצאתי שלפנינו הגירסא היא אחרת לגמרי, וזה לשונה: "מדרשות אמינא דרוש וקבל שכר". וב"שדה חמד" כלל א אות קג (העירני על זה ידידי הרב הרשקוביץ) מביא מהגאון בעל שואל ומשיב שכתב בהסכמתו לספר סדרי טהרות על דברי שלטי הגאון הנ"ל שחלילה להאמין זאת. והוא מסיים את דבריו: "ואף שבהקדמת מגורת המאור כתב בשם רבינו האי גאון דאגרות אמנה גינהו, חלילה לומר כן, ודוקא בדברים שאין נפקא מינה לדינא, אבל בדברים שנפקא מינה לדינא אסור לומר כן". — הנה היוצא לנו מכל הדברים הנ"ל שאין לייחס ח"ו שום "עקרה" אף "במקצת" לדברי רבינו הס מלהזכיר, אלא הם דברים שיסודם בהררי קודש, וכדברי הגאון בעל שואל ומשיב שאין כאן נפקא מינה לדינא. ואשר להתפרצים שתלו את עצמם באילן הגדול הזה, כמו שהביא הרב עליאסבערג, והכניסו את דעותיהם המקולקלות לתוך דברי הק' של רבינו, כבר מלתם אמורה במשנה כלים יז, טז: "ועל כולן אמר רבי יוחנן בן זכאי אוי לי אם אמר, אוי לי אם לא אמר", ואף על פי כן בחר לאמרן משום כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בס וגו'. כל ענייננו, של ישו, כלומר בזמן החורבן הלא כבר עבר כל ענייננו של ישו מזמן מרובה (שהרי לידתו קרוב למאתים שנה קודם החורבן לפי האמת, ולפי חשבונם ע"ג שנה — ראה לעיל אות